

*Андрійчук В.Г.**

БІФУРКАЦІЙНІСТЬ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ВІЗУАЛІЗАЦІЯ КООРДИНАТ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ

Глобалізаційні процеси, що починаючи з 70-80-х років ХХ століття і в нинішньому, ХХІ столітті, відбувалися у світовій економіці, суттєво вплинули та призвели до істотних змін у характері виробництва й міжнародного поділу праці (МПП). А відповідні закономірності розвитку виробництва і МПП об'єктивно обумовили залучення у сферу міжнародних економічних зв'язків фактично всіх країн світу. Як наслідок цього процесу, в сучасному виробництві, що набуло інтернаціональних властивостей, відбулась глобалізація економічних трансакцій і трансформація змістовності економічних відносин між державами. Виходячи за рамки двосторонніх, все більше пов'язуючи в системі МПП ряд країн, економічні відносини стають багатосторонніми та справляють істотний вплив на світове господарство в цілому.

Водночас, слід зазначити, що взаємозв'язок різних сфер людської діяльності набрав настільки тиснучо-впливового характеру (в т.ч. і в загальносвітових масштабах), що утруднює та нечітко розмежовує між собою економічні, політичні, соціальні, правові компоненти (явища і процеси). Як правило, політичні, соціальні та правові компоненти присутні в економічних трансакціях, а в будь-якому з них активно складовою виступає економіка, що відображається у відповідних механізмах і результатах.

Таке становище у світогосподарських відносинах обумовлює необхідність практичного використання однозначного для всіх країн критерію оцінки місця кожної з них у МПП та світовій ієрархії, що також спричиняє суттєвий вплив на характер міжнародних економічних зв'язків. Якщо до недавнього часу світове співтовариство ділилося передусім за соціально-економічними і політичними ознаками (з проявом конфронтаційного протистояння по лінії Схід-Захід), то основою нинішнього розподілу країн світу та відповідного впливу на формування МПП став критерій відповідності економіки будь-якої держави принципам ринкового господарювання.

Відтак, загальноновизнаним (в теоретичному і практичному аспектах) склалося сприйняття світового співтовариства з поділом на країни:

- з розвинутою ринковою економікою (які ще згідно за інерційною традицією називаються промислово-розвиненими);
- країни, які розвивають ринкову економіку (до їх числа включають нові індустріальні країни (НІК) та країни з перехідною економікою – країни колишнього соціалістичного табору);
- країни з нерозвинутою ринковою економікою (категорія «найменш розвинутих країн») і країни з неринковою економікою (хоча це стосується фактично теоретичного трактування, оскільки в країні навіть з централізованою економікою завжди наявні елементи ринкових відносин).

* доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік Академії наук вищої школи України, завідувач кафедри світового господарства і міжнародної економічної інтеграції Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі

Разом з тим, наведений критерій розподілу країн, потребує, на наш погляд, подальшого уточнення щодо визначення рівня розвиненості ринкових відносин (виходячи з досягнутих кількісних і якісних показників, завдяки яким відбувається перехід від одної групи до іншої). Водночас, необхідно звернути увагу на те, що з переходом до вищого за рівнем критерію стратифікації країн (як засвідчують формування зовнішньоекономічних зв'язків, наприклад хоча б Російської Федерації з Німеччиною, чи США з КНР) переважно завершується гострота протистояння двох основних соціально-економічних (політичних) блоків та груп країн, які раніше тяготіли до так званих «великих держав» і відповідно демпфуються відверте протистояння по лінії «Схід-Захід».

За таких умов суттєво змінюються принципи формування економічних/торгових союзів та об'єднань (блоків) держав, а відтак і міжнародний поділ праці. Отже, все більше проявляється прагнення отримання країнами та членами певних угруповань реальної вигоди, а не формування економічних відносин, які ставали матеріальним прикриттям політичних устремлінь партійно-державних систем (як це мало місце у свій час в тій же Раді економічної взаємодопомоги країн колишнього соціалістичного табору).

Доречно зазначити, що важливим принципом функціонування об'єднань сучасного типу виступає прагнення щодо досягнення приблизно однакового рівня економічного розвитку в країнах, які входять до складу таких угруповань і союзів (взяти хоча б той же ЄС), що виступає однією з головних зацікавлюючих умов їх функціонування.

Водночас, як засвідчують реалії сьогодення, в системі світогосподарських відносин та МПП існування суперництва по лінії «Схід-Захід» все виразніше перетворюється в економічну вісь полюсів «Центр-Периферія». При цьому, місце країни в МПП та світовому економічному ранжуванні визначається її приближенням до одного з цих полюсів. І важливо підкреслити, як характерну особливість, що такі відносини (окреслені системою координат «Центр-Периферія») свідчать не про посилення зв'язку між розвинутими країнами і нерозвинутими, а навпаки – зміцнюються відносини між близькими за рівнем розвитку країнами, що знаходить своє відображення у зв'язках «Центр-Центр» і «Периферія-Периферія».

Отже, такий процес у світогосподарському розвитку й МПП фактично зберігає і навіть поглиблює розрив між двома групами країн – промислово-розвинутими та країнами, що розвиваються. При цьому, на частку економічно розвинутих країн з населенням 25% світу припадає до 80% світового національного продукту, а в країнах, що розвиваються (в яких проживає 70% населення планети), створюється лише близько 20% світового національного продукту [1, с. 74].

Щодо визначення місця нашої країни в системі світогосподарських зв'язків та МПП, то опосередкованими індикаторами можуть виступати структура зовнішньоторговельного обороту України (де понад 2/3 вітчизняного експорту займає продукція сировинного та напівфабрикатного характеру) і позиція в рейтингу міжнародної конкурентоспроможності.

Що ж стосується індексу глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI), то як офіційно заявив на презентації 20.11.2012 року представник Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) і співавтор звіту, за цим показником Україна посідає 73 місце серед 140 країн [2, с. 7].

При цьому серед чинників, що позитивно впливають на розвиток конкурентоспроможності в регіонах і в Україні загалом, за рівнем технологічної готовності впровадження інноваційних технологій першість належить Києву. Хоча за показником ефективності державних інститутів наша столиця посідає останнє, 27 місце.

Судячи з турбулентності явищ, що відбуваються в світогосподарській системі, складатиметься враження, що на світовій економічній карті ближчим часом не залишиться місця

країнам, які не включилися у інноваційно-модернізаційні перегони щодо впровадження у виробництво високих технологій і боротьбу за мізки та ідеї. Україна в цьому контексті ризикує опинитися на узбіччі, оскільки рівень «втечі мізків» з нашої країни сягнув майже критичної межі – 131 зі 144 країн за рейтингом Всесвітнього економічного форуму [3, с. 5].

Водночас, необхідно взяти до уваги і те, що Україна знаходиться за межею першої сотні країн за рівнем доступності венчурного капіталу, що засвідчує низький рівень його залучення для так необхідного техніко-технологічного оновлення виробничої бази, про яке так багато мовилося. Адже за останні роки наша країна за темпами технологічного розвитку у глобальному рейтингу Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO) та INSEAD посіла 63 місце серед 141 країни.

Можна вважати, що Україна ще ніби знаходиться в категорії середняків, відстаючи на 12 позицій від Російської Федерації (її буквально підпирає Індія), і посідає дещо вищі позиції, ніж такі з нині ускладненими обставинами країни, як Грузія і Греція. Але хіба може задовольнятися таким місцем країна, яка має значні природні ресурси й поки що наявний науково-технічний та кваліфікаційний потенціал?

Зволікання протягом двох останніх десятиліть з техніко-технологічним оновленням вітчизняної економіки, нераціональність енергозатрат у виробничо-промисловій сфері та занедбаність і неефективність використання енергоресурсів у житлово-побутовому господарюванні призвели до вкрай критично-негативної, а то й, відверто кажучи, деградаційно-загрозливої, катастрофічно-деструктивної ситуації в Україні.

Адже якщо за офіційними статистичними даними, зношеність основних фондів вітчизняної економіки зросла з 43,7% у 2000 році до 61,2% у 2008 р. [4, с. 7], то нині (за наведеними у Посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє середовище України в 2012 році»), зношеність основних фондів складає 74,9%. При цьому, показник енергоємності у найбільш енерговитратних галузях (металургія, виробництво неметалевої мінеральної продукції та у хімічній промисловості), які споживають 41% [5, с. 62-63] усіх енергоресурсів країни, – є вдвічі вищим ніж в країнах ЄС [6].

Не можна не зазначити, що з боку держави в контексті модернізації та впровадження інновацій в економіці, в т.ч. й енергоефективності, не приймалися відповідні законодавчі акти, що передбачають інноваційно-модернізаційного характеру кроки. Однак їх реально-практичне впровадження належним чином не здійснювалось.

Зокрема, чималі надії щодо впровадження інновацій у розвиток економіки України покладалися на практичну реалізацію заходів, передбачених «Концепцією створення індустріальних (промислових) парків в Україні», запровадження яких повинно було відбутися ще у 2006-2007 роках. Але оскільки терміни не стали реальними для виконання, відтак більшість парків фактично уподоблюється віртуальним. Хочеться сподіватись, що в результаті ухвалення Верховною Радою України Закону «Про індустріальні парки» з урахуванням пропозицій Президента України від 21.06.2012 року [7] нарешті вдасться прискорити інноваційні впровадження в економіку України та інтенсифікувати їх втілення.

Разом з тим, необхідно зазначити, що хоча згідно вказаного закону право на створення індустріальних парків на землях державної і комунальної власності мають органи державної влади, місцевого самоврядування, а також орендарі земельних ділянок, однак на наш погляд мають рацію фахівці НІСД [8, с. 7] в тому, що виходячи з практичного досвіду, викликає занепокоєння реалізація здійснення капіталовкладень у виробничу інфраструктуру парків з місцевого та державного бюджетів без передбаченого державного фінансування.

Але ж звідки у місцевому бюджеті візьмуться необхідні для цього асигнування, коли, по-перше, виробництво фактично у стадії рецесії, а по-друге, ті доходи, які навіть надходять від нього, централізовано акумулюються й розподіляються через держбюджет з виділенням вкрай недостатніх коштів навіть для першочергових та званих захищених статей.

Це вже непереливки, коли не кажучи вже за інші регіони, але навіть в Донецькій області (як буквально в останній день листопада повідомила парламентська газета «Голос України» [9, с. 1, 9]) не тільки для оплати комунальних послуг, але навіть для виплати грудневої зарплати працівникам шкіл, дошкільних та позашкільних закладів (що фінансуються з місцевих бюджетів) не вистачає 200 млн. грн..

За такого нинішнього стану в країні, коли в бюджеті не вистачає коштів навіть на зарплату, а на розвиток освіти і науки виділяється коштів у 35-50, а то й в 75 разів менше, ніж в розвинених країнах, про які інновації, своєрідні Кремнієві (Силіконові) долини може йтися?

Безперечно, в Україні немає можливостей подібно Росії створити (вклавши близько 120 млрд. рублів, на зразок Силіконової долини) інноваційний науково-технологічний центр Сколково (в американському штаті Каліфорнія), в якому до керівництва окремих підрозділів запрошено зокрема відомих закордонних вчених-лауреатів Нобелівської премії та в якому отримали резиденції 333 компанії.

Однак всеціло заслуговує підтримки ідея [10, с. 14] щодо необхідності передбачення у держбюджеті виділення коштів на статтю «Формування вітчизняної еліти майбутнього». Для того, щоб щорічно направляти на закордонне стажування (на півроку, рік-два) хоча би по 50 перспективних, креативно-мислячих молодих вчених з провідних національних університетів, науково-дослідних установ і заснування наших українських «Гарвардів». Такий захід став би добрим започаткуванням безпосереднього освоєння найновіших науково-технологічних досягнень і адаптаційного їх впровадження в науково-дослідну та виробничу практику.

Зважаючи на обставини, в яких знаходиться країна, можна вважати, що це чи не найреальніший шанс, яким слід скористатися для того, щоб сприяти підняттю рівня інноваційності у формуванні нової української освіти, науки і виробничої сфери.

Важливо, що ідею сприяння розвитку високотехнологічних розробок, ІТ-технологій і забезпечення підготовки фахівців цього напрямку схвально [11, с. 2] підтримав Прем'єр-міністр України Микола Янович Азаров.

Імперативні акценти, які безпосередньо стосуються зосередження зусиль, спрямованих на активізацію проведення модернізаційно-інноваційних процесів в країні, зроблені і у Щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України в 2012 році». Зокрема, вони стосуються [12, с. 70-71, 111] підтримки реалізації інвестиційно-інноваційних програм і проектів в реальному секторі економіки, національних проектів за рахунок відповідно передбачених у держбюджеті коштів як для прямого бюджетного фінансування, так і надання здешевлених кредитів, участі у співфінансуванні, та надання державних гарантій.

Водночас, також вказується на:

- необхідність відновлення повноцінного фінансового забезпечення бюджетних програм підтримки діяльності технологічних парків;
- внесення певних змін до Податкового кодексу України щодо акумуляції та спрямування 50% від податку на прибуток, одержаного від виконання інноваційних проектів, на фінансування інноваційної та науково-технічної діяльності, розширення науково-технологічних і дослідно-експериментальних баз;

- розробки системи інструментів державної підтримки інноваційної діяльності малих і середніх підприємств за рахунок частини коштів, що надійшли від приватизації;
- передбачення в держбюджеті країни на наступний рік фінансування заходів державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009-2013 роки».

Хочеться сподіватись, що необхідність активізації інноваційної діяльності в нашій державі не носитиме декларативний характер, а знайде реальне втілення в практиці господарювання вітчизняних підприємств та забезпечить підвищення рівня їх конкурентоспроможності вітчизняної економіки в сучасних умовах і Україна займе достойне місце в міжнародному поділі праці.

Використані джерела

1. Международные экономические отношения: Учеб. пособие. Мн.: ЗАО "Армита -Маркетинг, Менеджмент", 2000. – 486 с.
2. Україна піднялася на 9 позицій в індексі глобальної конкурентоспроможності. Газета «День», № 212 від 21 листопада 2012 р. – с. 7.
3. Глазкова Е. Проверка инвестициями. «Инвестгазета», № 46 от 26.11.- 02.12.2012 года.
4. Гальчинський А. Неспроможність влади сформуванню конструктивну стратегію перетворень зумовлює її безперспективність. «Дзеркало тижня», №32 від 10-16 вересня 2011 року.
5. «Про внутрішнє і зовнішнє становище України в 2012 році: щорічне послання Президента України до Верховної Ради України»: – НІСД, 2012. – 256 с.
6. Рейтинг енергоефективності областей України. К.: 2011. – с. 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.energy-index.com.ua/media/report/pdf/UkrainianEnergyefficiencyIndexReport-1.pdf>
7. Карта проходження Закону України від 15.04.2011 р. №8396 «Про індустриальні парки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/JF6H00I.html
8. Ковальова В. Парк індустриального періоду. «Урядовий кур'єр», № 114 (4758) від 27.06.2012 року.
9. Куц Л. На Донеччині немає чим платити зарплату вчителям і вихователям. «Голос України», №228 (5478) від 30 листопада 2012 року.
10. Яблонський В. Кремнієва долина у нас? Спустіться на землю // «Голос України», № 48 (5298) від 16.03.2012 року.
11. «Для молоді створять «Силіконову долину»» // «Урядовий кур'єр», № 22 (4666) від 04.02.2012 року.
12. «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: щорічне послання Президента України до Верховної Ради України» – НІСД, 2012. – 256 с.